

Серія: ІСТОРІЯ

«1. Пошталяян Лука Павлович, 1900 р. народження, уродженець с. Насиківки, проживаючий в с. Шостаківка Шаргородського району Могилівської округи, селянин, хлібороб, українець-католик, син куркуля, середняк, безпартійний, неписьменний, жонатий, 6 душ сім'ї, землі має 4,65 десятини, пару коней, одну корову, хату, клуню, сарай, податку платить 22 крб., хлібозаготівлі накладено 20 пудів, під судомні слідством не знаходився, виборчими правами користується, підданий УРСР; 2. Огородник Казимір Миколайович, 1885 р. народження, уродженець і мешканець с. Шостаківки Шаргородського району Могилівської округи, селянин, хлібороб, українець-католик, бідняк, безпартійний, неписьменний, жонатий, 5 душ сім'ї, землі має 2,65 десятини, одного коня, одну корову, хату, клуню, сарай, податку платить 3 крб., хлібозаготівлі накладено 3 пуди, під судом і слідством не знаходився, виборчими правами користується, підданий УРСР - звинувачуються в тому, що 11 березня 1930 р. вони керували натовпом селян і направили його до м. Шаргорода, де під їх тиском і керівництвом були розгромлені радянські установи. Вони вимагали розгону радслужбовців, визволення арештованих куркулів і для цього зібрали натовп біля 4000 чоловік. Таким чином, звинувачувані здійснили злочини передбачені ст.ст. 54-9, 54-10, 56-14 КК УРСР.

Судова трійка при колегії ДПУ УРСР від 8 червня 1930 року постановила: «Огородника Казиміра Миколайовича та Пошталяяна Луку Павловича ув'язнити кожного до концтабору терміном на чотири роки умовно, рахуючи з 24.3.1930 року»¹³.

Обох з під варті звільнили. Але в листопаді 1937 р. їх було заарештовано. Одним з пунктів звинувачення було те, що вони були членами костьольної громади і підтримували близькі стосунки з ксьондзом Туровським, репресованим за антирадянську діяльність. 9 грудня 1937 р. за рішенням Народного Комісара внутрішніх справ СРСР /протокол 497/ їх було засуджено до розстрілу. Вирок виконано 19 січня 1938 р. пострілом в потилицю на подвір'ї Вінницького обласного управління НКВС. 7 листопада 1960 р. Верховний Суд УРСР реабілітував невинні жертви.¹⁴

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький С. Ціна «великого перелому». - К., 1991. - С. 75; 2. Історія України. Під ред. В.А.Смолія. - К., 1997. - С. 283; 3. Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область. - К., 1972. - С. 705; 4. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). - Ф. 178. - Оп. 1. - Спр. 752. - Арк. 83; 5. Державний архів Вінницької області (ДАВО). - Ф.Р. 6023. - Оп. 4. - Спр. 6097. - У 2-х т.; 6. Нагребецький А. Моя Плебанівка. - К., 2001. - С. 15; 7. Купчишин М., Мичак А. Шаргородщина: сторінки історії. - К., 2002. - С. 119; 8. ДАВО. - Ф.Р. 6023. - Оп. 4. - Спр. 6097. - Т.1. - Арк. 35; 9. Там само. - Арк. 51; 10. Там само. - Арк. 67; 11. Там само. - Арк. 73; 12. Там само. - Арк. 89; 13. ДАВО. - Ф.Р. 6023. - Оп. 4. - Спр. 6097. - Т. 2. - Арк. 24, 25; 14. ДАВО. - Ф.Р. 6023. - Оп. 4. - Спр. 16984, 22857.

В.І. Петренко

ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1932 - 1934 рр.)

Час невблаганно віддаляє нас від тих фатальних 30-х рр. минулого століття - років національної трагедії нашого народу, коли безконечні масові репресії сталінського тоталітарного режиму знищили мільйони ні в чому неповинних українців. Репресії ж голодом - найжахливіша форма їхнього прояву, вони здійснювалися шляхом непосильних норм хлібоздач, вилученням до останку харчів і заходами, які перешкоджали допомозі вимираючому населенню України. Про ці злочини сталінщини повинні завжди пам'ятати і сьогоднішнє, і завтрашні покоління; забути - зрадити пам'ять репресованих.

Моторошно, страшно читати архівні документи 1932-1934 рр. Майже в кожному з них людський біль приречених подолян, смерть дітей, божевілля батьків, прояви людоїдства.

З листа члена Вінницького обкому партії Старобіна секретареві обкому КП(б)У Чернявському від 25 травня 1932 р.: «Особисто. В перший же день перебування в Бершадському районі маю ряд факторів, які свідчать про важке продовольче становище,... в

селі Баланівка в квітні померло 75 чол., Романівка - 27 чол., Сумівка - 18 чол.... Сам бачив десятки жінок і дітей, які, бродячи по пояс у воді, збирають ракушки у ставку..., біля гуральні сотні народу їдять брагу..., викопують і їдять дохлятину (труп коней облиті гасом), є і випадки людодства. Становище в цьому районі, звичайно, краще ніж в центральних, але району також потрібна допомога...».¹

Можна собі тільки уявити, яким же становище тоді було в центральних районах області?

З інформації обласного прокурора секретареві Вінницького обкому КП(б)У від 9 червня 1932 року: «Цілком таємно. В с. Луці Вороновицького р-ну середнячка Я...маючи 5-х ідоків, чоловіка та трьох дітей - 3, 8 та 10 років... в кінці травня зарізала та використала для споживання свою дитину 3-х років. Вбивство було скоєно за таких обставин: мати Я. наказала своєму синові 10-ти років зв'язати трьохрічну дитину на горищі і зарізати, що і було зроблено....М'ясо порізано, посолено й використовувалось для споживання сім'ї...».²

Із доповідної записки секретаря Липовецького райпарткому секретареві Вінницького обкому КП(б)У (квітень 1933 р.): «...Лос-Лосіївка, один громадянин...поїв своїх троє дітей, що встановлено слідством, після арешту помер в камері міліції. В цій же Лос-Лосіївці вмирає щоденно 30-35 чоловік. У Вахнівці 10 квітня вмерло 37 чоловік за день, у Зозові по 15-20 чоловік вмирає щоденно».³

Із повідомлення уповноваженого Теплицького районного ДПУ в ЦК КП(б)У від 28 березня 1933 р.: «Цілком таємно. За останню декаду в районі виявлено випадки людодства на ґрунті голоду. В селі Соболівка батько вбив свою дочку 9-ти років...частину встиг з'їсти. В селі Бджільна мати зарізала дочку...при арешті померла і мати. В селі Петрашівці на цьому ж ґрунті батько вбив трьох дітей, дружину, а сам повісився...».⁴

Становище склалося вкрай жахливе. Голод здійснював постійний психічний тиск на людей, навіть матері часом починали ненавидіти дітей, божеволіли, що призводило до людодства.

Із доповідної записки секретаря обласної «оздоровчої комісії» Вінницькому обкому КП(б)У від 17 травня 1933 р.: «...В області охоплено продовольчими труднощами 38 районів... 26895 господарств... 120903 чол... На 15 травня в 10-ти районах області зареєстровано 8985 випадків голодної смерті. Найбільшу кількість смертей дають такі райони: Станіславчицький - 2000 чол., Липовецький - 1659 чол., Махнівський - 1280 чол., Іллінецький - 1238 чол., Немирівський - 1080 чол...».⁵

Тисячі людей вмирали від голоду, а становище, яке склалося, за вказівкою зверху, державні чиновники так званої «оздоровчої комісії» (це ж треба було придумати таку назву) цинічно називають «продовольчими труднощами».

З інформації уповноваженого Калинівського районного ДПУ начальника обласного ДПУ і обласному прокурору від 2 травня 1933 р.: «Цілком таємно. Стан Калинівського району такий: голодом охоплено 25 сільрад із 34. Загальна кількість голодуючих доходить до 8500 чол., з них опухлих 7000 чол. Померло більше як 2000 чол. Контингент голодуючих, опухлих, померлих - бідняки, середняки, колгоспники, серед них і ударники, які виробили понад 300 трудоднів. В селах, вражених голодом, щоденно помирає 12-15 чол. (Гущенці, Сальник, Курава, Котюженці, Жигалівка, Янів та ін.). Часто мертві лежать вдома по кілька днів... В сільрадах відсутній точний облік померлих так, як на реєстрацію ніхто не являється. Голодуючі, не маючи ніякої матеріальної підтримки, харчуються собаками, кішками та всілякою гадостою, у цих селах майже не залишилось кішок і собак. На даному ґрунті розвивається людодство, зареєстровано в районі 8 випадків..., дана кількість неповна..., діють вночі конспіративним чином, боячись репресій».⁶

Голод косив усіх підряд як колгоспників, так і одноосібників, як бідняків, так і середняків. Реєстрація померлих велася вкрай негативно, часто запізнило, а в багатьох селах взагалі не велась. Це одна із причин, яка сьогодні не дає можливості назвати точну кількість жертв голодомору.

Сотні, тисячі документів лише державного архіву Вінницької області свідчать про злодіяння сталінського репресивного режиму в Україні, зокрема на Поділлі у 1932 - 1934 роках.

Значний масив документів відклався в архіві і за попередні роки, він дає змогу проаналізувати не тільки економічні, але й причини політичного характеру великого голоду в Україні. (Причини голодомору, пов'язані з економічними процесами в Україні на початку 30-х рр., висвітлені в книзі Гальчака С.Д. «Білі плями» скорботи...).⁷

Так, уже після виконання директиви секретаря ЦК КП(б)У Косіора (січень 1930 р.) про розкуркулення та виселення 150 000 селянських господарств (близько 1-го млн. чол.)⁸ в Україні продовжується нищення непокірного селянства, опір якого наростав в міру тиску на нього більшовицької влади. Влада ж, впроваджуючи в життя насильницьку колективізацію та непосильну хлібозаготівлю, все частіше стала застосувати репресивні заходи проти власного народу, спираючись на військові багнети.

Опір селянства взимку та весною 1930 р. не тільки набрав великого розмаху, він набув і різноманітних форм боротьби. Насамперед - це збройні виступи селянства проти політики більшовиків. В доповідних та інформаційно-політичних листах секретаря Тульчинського окрпарткому в ЦК КП(б)У в березні 1930 р. повідомлялося: «Стан в селах М'ястківського, Бершадського, Вапнярського, Ладжинського районах, де хвилювання швидко переросли в збройні повстання, викликав необхідність застосувати в останні дні репресивні заходи (організація загонів, арешти заколотників, куркулів, застосування зброї)... В Соболівському районі під час вилучення куркулів та організаторів хвилювань був озброєний опір, ...після примінення зброї з боку червоноармійських загонів, натиск відбито. Внаслідок озброєної сутички 2 забито і 1 поранений».⁹ В повідомленнях ДПУ про ці події зазначалося: «Цілком таємно... Учасників волинок по Соболівському району з 12 по 24 березня 1930 року заарештовано по списках ДПУ 154 чоловіки».¹⁰

Досить часто повстанці застосовували терористичні акти проти партактивістів. У інформзведеннях Вінницького обкому КП(б)У за 1932 р. читаємо: «Терористичні акти... Махнівський район. Голова Жежелівської сільської ради, повертаючись з бригадою після вилучення хліба, зайшов до хати голови КНС, де під час закурювання був убитий через вікно пострілом з обрізу... Брацлавський район. Забито голову Юрківської сільради, був замах на уповноваженого РПК, забито голову виробничого товариства... Теплицький район. В селі Мочулка куркулі забили міліціонера, який мав супроводжувати засуджених твердоздавців... Затонський район. В селі Жинишківці куркулі підстрелили заступника голови сільської ради... Піщанський район. В селі Батрацькому вбито голову сільради Гуменного в 10 годин вечора під час роботи в сільраді...».¹¹

Широкого розмаху на Поділлі в 1930 - 1932 рр. набула страйкова боротьба селянства та жіночі бунти. З інформаційного листа секретаря Немирівського райпарткому від 31 липня 1931 р.: «Таємно. Про волинку в селі Щурівцях... Біля 150 жінок зібралися біля Червоного току з метою не допустити до молотби зведеного куркульського хліба і о третій годині дня волинка набрала організованого характеру... Особливо ганебні факти мали місце раніше в липні місяці - страйк у колгоспі, ні сільська рада, ні уповноважений РПК про цей факт не повідомили... Зовсім слабка масова робота серед бідняків і середняцтва, колгоспників та особливо серед жінок... Таке становище дало можливість куркулям організувати волинку».¹²

Антибільшовицький опір селянства партапаратчики назвали «волинками», що в перекладі з російської мови означає: зволікання, тяганина.

Окрім вищезгаданих активних форм боротьби, селяни масово виходили з колгоспів (особливо це проявилось після публікації статті Сталіна «Запаморочення від успіхів», яка була надрукована в газеті «Правда» 2-го березня 1930 р.), розбирали худобу, реманент та посівний матеріал, підпалювали хати сільських партактивістів, розповсюджували листівки антибільшовицького характеру, писали анонімні погрози, ухилялися від роботи, захищали

своє майно, розкрадали колгоспне, ховали продовольство. Ці пасивні форми боротьби проти сталінізму також стали зброєю селян для щоденного завзятого опору.

Масовий героїчний опір українського селянства більшовицькій політиці насильницької колективізації до краю загострив відносини між селянами і владою, заставив останню піти на поступки, чим була власне і викликана сталінська стаття від 2 березня 1930 Р.

В Україні в цей час склалося надзвичайно напружене політичне становище, кількість антирадянських масових виступів зростала з кожним днем. Якщо в січні 1930 р. в 45 масових селянських заворушеннях брали участь 13410 чоловік, то в лютому у 200 заворушеннях - 59600 чоловік, а в березні кількість антирадянських виступів сягнула 2945, у яких взяли участь 877610 чоловік.¹³

Про складність політичної ситуації і на Поділлі йдеться у доповідній записці начальника Вінницького обласного відділу ДПУ т. Лєвоцького секретареві Вінницького обкому КП(б)У т. Олексієву від 17 березня 1932 р.: «Цілком таємно. Особисто. Про повстанський рух. Територія, яка обслуговується Вінницьким обласним відділом ДПУ, ... у відношенні засміченості контрреволюційним елементом займає одне з перших місць в Україні. Відсутність пролетарських центрів, близькість до Заходу створили благодатні умови для розвитку української контрреволюції і вкореніння в заможні маси селянства ідей української дрібно-буржуазної державності.... Гайсинський, Теплицький, Уманський райони. В останніх числах лютого ліквідована контрреволюційна повстанська група, яка охопила Гайсинський, Теплицький, Уманський, Шепетівський, Одеський, Тираспільський, Зінов'євський та ряд інших районів. В організацію входили розкуркулені куркулі, середняки - твердоздатчики, ображені активісти, колишні петлюрівці, учнівська молодь і окремі представники інтелігенції... Завданням організації було збройне повалення радянської влади. Для досягнення цієї цілі, окрім масового вербування, проводилась і робота серед селянства і підготовка до повстання.... Тільки одним керівником були створені селянські повстанські осередки майже в 100 селах округи.... Ряд документів свідчать, що керівники цієї організації мали зв'язок з армією..., а також з закордоном...».¹⁴

Подібні повстанські організації були створені на Поділлі в 1930 - 1931 рр. майже у всіх районах краю (у вищезазначеному документі - в 39 районах області).

Таким чином, селяни були сповнені рішучості продовжувати опір і вести боротьбу з більшовиками до переможного кінця. Таке становище могло затягнутися на довгі роки, що ніяк не задовольняло сталінське політбюро в період індустріалізації країни та конфронтації СРСР майже з усією Європою.

Відступити, повернутись до НЕПу і поступового процесу колективізації селянських господарств, поєднуючи індивідуальний і колективний способи господарювання. - на це пішло б ще більше часу, та й програвати Сталін не вмів.

Відкриті широкомасштабні військові дії армійських підрозділів та військ ДПУ проти селянства також не підходили. Справа не тільки в негативному міжнародному резонансі; загнані червоноармійськими багнетами в колгоспи селяни б не працювали.

В усіх перерахованих для більшовиків варіантах різко зменшувалося постачання держави хлібом. Без хліба всі політичні та економічні плани ВКП(б) було б зруйновано, і на порядок денний постало б питання про зміну влади в країні (якщо не влади, - то її керівництва).

Голод - ось який захід був застосований більшовиками в цих умовах проти селянства в мирний час. Противники повинні були вимерти, а живі, психологічно надломлені, мали слухняно працювати в колгоспах. Що таке для сталінського політбюро кілька мільйонів життів зухвало відсталого селянства, коли попереду невдовзі світова революція і майорять далі комунізму на всій Планеті.

Вірогідніше всього, навесні 1930 р. і було прийняте таке рішення Сталіном та його оточенням. Шукати якусь постанову мабуть марно, але штучний голодомор підтверджують і наявні архівні джерела.

Після весняних 1930 р. подій партією на перше місце вже виноситься не колективізація та її темпи (незважаючи на те, що кількість колективізованих господарств за кілька весняних місяців зменшилася вдвічі і більше), а виконання хлібозаготівельних планів, вилучення у селян продуктів харчування та застосування різноманітних силових заходів до непокірного селянства.

Зрозумівши, що штурмові плани колективізації провалилися, та виконуючи директиву Сталіна про ліквідацію куркульства як класу, партійні функціонери, крім відібраного хліба та продуктів харчування, дали вказівку відбирати засіяну землю: «Цілком таємно. 15 липня 1930 р. Всім партосередкам. Де ще не виділено розкуркуленим куркулям частину озимини, що їй було конфісковано і передано колгоспу, РПК пропонує і не виділяти, в разі виділення - це буде розцінюватися як політична помилка. Керуйтеся, в цьому відношенні, закритим листом ОПК, який при цьому прикладається виключно для членів та кандидатів партії. Всілякі виділення озимини розкуркуленим куркулям припинити, а там де виділено - скасувати і всі посіви на куркульській землі, яка відібрана в порядку розкуркулення, залишаються в користуванні того, кому передана земля».¹³

На початку 30-х рр. розпочинають активну діяльність «похідні» судово - слідчі бригади, головними завданнями яких були: «швидке реагування на суспільно - небезпечні явища», проведення на місцях масово-політичної роз'яснювальної роботи, організація в селах судових процесів (протягом 2-3 днів) над злісними «нездатчиками» хліба та куркулями. Так, у січні 1932 р. Бердичівською міською прокуратурою в 13 сіл району були направлені 3 судово-слідчі бригади. Вони провели судово-слідчі процеси в результаті яких було засуджено: куркулів - 58 чоловік (39 - на довготривалій термін), «твердоздатчиків» - 94 чоловіки (19 чол. до примусової праці, 75 чол.- позбавлення волі), контрактантів - 94 чоловіки (28 чол. до примусової праці, 66 чол.- позбавлення волі).¹⁶

Згодом партійні комітети приймають постанови про вилучення у селян жорен. Жорна були майже в кожному селянському господарстві, вони довгий час рятували людей від голодної смерті, даючи змогу отримувати помол (муку) з усіх видів сільськогосподарських культур. На засіданні бюро Вінницького обкому КП(б)У 1 серпня 1932 р. приймається таке рішення: "Цілком таємно. Про вилучення жерновів (жорен). Констатувати, що наявність жерновів сприяє розбазарюванню та спекуляції хлібом, вважати за потрібне запропонувати МПК та РПК негайно провести виявлення та вилучення жерновів".¹⁷

Вищезгадані нововиявлені документи свідчать, що антинародна більшовицька влада на початку 30-х рр. ХХ ст. для досягнення своєї мети (на селі - це повна колективізація сільського господарства, покірність селян перед владою, виконання продовольчих планів) вдається до самих крайніх репресивних заходів - знищення селянства голодом. "Хто не з нами - той проти нас", "Ціль виправдовує засоби", "Якщо ворог не здається - його знищують"- ці крилаті більшовицькі гасла наскрізь пронизали суспільство, вкорінились у головах виконавців сталінських рішень і призвели до трагедії українського селянства.

Про те, якими методами проводилася хлібозаготівля в селах Поділля, свідчить також велика кількість архівних документів. Так, у донесенні начальника політвідділу УНР-52 від 18 грудня 1932 р. секретареві Вінницького обкому КП(б)У йдеться: «Таємно. В селі Мигалівці Барського району під час роботи бригади по хлібозаготівлі, вночі... до тих, хто не виконав планів хлібозаготівлі, застосовувались такі методи: змушували цілувати рогожне знамено, тримати на піднятих руках бочку до ранку; одягали 2-м чоловікам, в тому числі і жінкам, бочку на голову і били палицями по бочці; заставляли залізати під діжку чоловіка і жінку, мовляв, нехай там домовляться як здавати зерно; одягали в рясу із рогожі, давали кадило в руки і вимагали: «Кади, може чорти і допоможуть в виконанні плану»;... в такому вигляді влаштовували ходіння по вулиці вночі...».¹⁸

В спецповідомленні начальника Вінницького обласного управління робітничо - селянської міліції у Вінницький обком КП(б)У є така інформація: «Цілком таємно.... В селі Клекотин (Шаргородський район) уповноважений РПК Ф. разом з бригадами комсомольцями збирали жінок-контрактантів, що не виконали хлібозаготівель, роздягали їх наголо. Накладали на голови капелюхи, примушували залазити під ліжка, а самі залазили на ліжка й танцювали доки дошки не падали на контрактантів».^{1*}

В інформації Вінницької обласної прокуратури читаємо: «...Хлібозаготівля... В Козятинському районі 5 січня 1932 року комісія по хлібозаготівлях в селі Вівсяниках... в п'яному виді, під час виконання своїх обов'язків, проводила знущання.... Стали робити обшук золота, розвалили піч та забрали мішок ключця, після чого, запропонували присутнім роздягтися, коли останні не захотіли,- роздягали примусово. Всіх голих вигнали на двір на мороз, де пробули 15 хвилин. Завівши в хату,... стали оглядати полові органи, як чоловіків так і жінок... ще раніше намітили для згвалтування 18-річну дівчину... після знущань її було згвалтовано...».²⁰

Систематичні партійні чистки, які проводились регулярно за вказівкою сталінського політбюро, зрештою призвели до того, що здебільшого партійні та радянські органи на місцях очолили жорстокі, бездушні, аморальні керівники, які сліпо виконували будь-які накази зверху. Досить часто, діючи безконтрольно і сподіваючись на безкарність, вони жорстоко знущаючись над селянами. Саме такі кадри і були потрібні Сталіну, саме на них він і спирався, впроваджуючи в життя свої злочинні плани.

А партійні керівники, які проявляли людське ставлення до селян, негайно виключались із партії і заарештовувались. У характеристиках на виключених з партії та заарештованих за невиконання планів хлібозаготівлі представники Меджибізьського районного партійного комітету писали: «Петровський Іван Іванів, член партії з 1931 року, селянин, був головою колгоспу в селі Русанівцях, виключений з партії за зростання з кулацько - петлюрівським елементом.... Роздав ледарям і рвачам 260 пудів зернових культур....

Дацюк Василь Федорів, член партії з 1931 року, селянин, був головою колгоспу в селі Теришівцях, виключений з партії за крадіжки колгоспного хліба під час уборки....

Редько, кандидат в члени партії, селянин, був головою сільської ради в селі Теришівцях. Виключений з партії за недобачання, ... сприяв масовим крадіжкам хліба....

Щоколов Афанасій Свєєвич, член партії з 1930 року, робітник, був уповноважений РПК в селі Русанівцях. З партії виключений за явне зволікання виконання плану хлібозаготівлі.... За недобачання класового ворога в колгоспі, розбазарювання колгоспного хліба в селі».²¹

Документи свідчать, що кожен, хто не виконував сталінських вказівок, негайно виключався з партійних рядів і автоматично підлягав арешту. А щоб переконатись у вірності майбутнього партійця. ЦК КП(б)У збільшив партійний кандидатський стаж у ті роки до 7 років. Правда, не забуваючи мри цьому, навіть під час лютування голодомору, вправно постачати партійну номенклатуру продовольчими спецпайками. Так, в доповідній записці інструктора оргвідділу Шепетівського райпарткому до оргвідділу Вінницького обкому КП(б)У від 1-го листопада 1932 р. йдеться: «... Керівного складу райпартактиву в зачиненому розподільнику райорганізаціями встановлено 35 чоловік.... На постачання райпартактиву на протязі 3-го кварталу в централізованому порядку відпущено через зачинений розподільник промкрам та харчові продукти в такому розмірі: борошно - 2250 пудів, крупа - 61 пуд, олія - 31 кг., цукор - 315 кг., оселедці - 190 кг.... В районі організованна закрита їдальня, що обслуговує харчуванням 15 родин райактиву...».²²

Про байдужість режиму до людських страждань, ціною яких здійснювалася його політика, свідчить ряд заходів 1932 р. Так на початку року була введена дворазова система оплати праці (за вироблені трудовні) в колгоспах - аванс і повний розрахунок, але тільки в кінці року. Вартість одного трудовня була надзвичайно низькою. Наприклад, в

Бердичівському районі - 39,6 копійки (середній показник 1931 р.).²³ Це були тяжкі умови для селян, але й вони не виконувалися, тому досить часто до списків померлих від голоду попадали і передовики, які виробили найбільшу кількість трудоднів. Так, в селі Янушевичі Іллінецького району протягом 3 років розрахунок з колгоспниками взагалі не проводився, люди працювали даремно, тому й не хотіли пов'язувати своє життя з колективами.²⁴

В серпні партактивісти отримали право конфіскації зерна у колгоспах; того ж місяця в дію було введено закон, що передбачав смертну кару за розкрадання «соціалістичної власності».

Ятя того, щоб не дати селянам кидати колгоспи у пошуках їжі, була впроваджена система внутрішніх паспортів.

У листопаді 1932 р. був виданий закон, який забороняв давати селянам колгоспне зерно, доки не буде виконаний план державних заготівель. І партійні активісти у пошуках хліба нищили в кожній хаті, зривали підлогу, руйнували печі, залазили в колодязі. Навіть тим, хто вже вмирав з голоду, не дозволяли залишати собі зерно.

Голод поширювався і набув найбільших розмірів у 1933 р. Залишившись без хліба, селяни їли собак, котів, щурів, кору, листя.... Мали місце і численні випадки канібалізму. Зі слів очевидців, найчастіше першими помирали чоловіки, потім діти, в останню чергу помирали жінки. Але перш ніж померти люди, часто втрачали своє людське єство (тільки цим і можна пояснити прояви канібалізму).

Порятунку майже не було. Відчувши загрозу смерті, ще до прийняття паспортного режиму, селяни масово втікали в міста, на будівництва і шахти Донбасу. Ночами організовували церковні служби і молебні «за спасіння душ». Жителі сіл прикордонних районів області ще мали надію на виживання можливістю переходу кордону з Румунією та Польщею. В матеріалах обстеження стану Ново - Ушицького району представниками Вінницького обкому КП(б)У за 1932 р. є така інформація: «... Грубі порушення революційної законності, арешти, побиття, самосуди стали причинами масових переходів за кордон. З весни покинули район більше 30 господарств. Зберігаються великі тенденції і до подальшого переходу... 21 вересня з села Куражино перейшли на Румунську сторону 4 сімейства. Намагалися перейти 14 сімей з сіл Щурки та Хребтієва, приготували для цього плоти, такі тенденції проявляються і в інших прилеглих до Дністра селах...».²⁵

В інформбюлетні Вінницького обкому КП(б)У «Про перебіг хлібозаготівель...» від 5-го грудня 1932 р. акцентується увага на тому, що в прикордонних селах Славутського району куркульські елементи, в зв'язку з посиленням хлібозаготівельної кампанії, ведуть агітацію за перехід у Польщу, і що випадки переходу кордону вже неодноразово були.

А врятувати опухле від голоду селянство українські партійні керівники ще могли, хліб в Україні був! Він знаходився під посиленою охороною в районних центрах на зсипних пунктах, в товарних вагонах ешелонів, підготовлених для відправки за кордон, на залізничних станціях, в морських портах.

З доповідної Вінницької обласної прокуратури Вінницькому обкому КП(б)У та облвиконкому від 26 серпня 1932 р.: «Таємно. Терміново. За відомостями, що нами одержані від Летичівського дільничого прокурора..., під час відправки хліба на зсипний пункт..., з'явився натовп жінок..., хліб згрузили знову... й не дали вивезти хліб...».

Більше того, під час цього страшного лихоліття - голодомору, на Поділлі продовжували працювати спиртові заводи, переробляючи зерно на спирт. В доповідній секретаря Тульчинського РПК секретареві Вінницького обкому КП(б)У від 9 травня 1932 р. йдеться: «Цілком таємно.... В Немирові повстання, селяни піднялись від голоду, оточили Центроспирт. Знищили горілку з викриками, що нам потрібен хліб, а не спирт.... Відрубали руку міліціонеру,... це тільки початок».²⁸

До всього сказаного необхідно додати, що в цих роках відбувався у великій кількості розпродаж селянських господарств. Із доповідної записки заступник начальника Віноблвідділу ДПУ УРСР секретарю Вінницького обкому КП(б)У від 23 травня 1932 р.:

«Цілком таємно. В результаті хлібозаготівель та інших кампаній мають місце велика кількість розпроданих селянських господарств та виселення із хат сімей... Чечельницький район - розпродано біля 700 господарств, 90% селян вигнано із своїх домівок... Чернівецький район - в одному лише селі Березівка розпродано 122 господарства.... Немирівський район - 250 господарств.... Тиврівський район - 265 господарств.... Подібне становище і в інших районах.... Велика кількість селян залишилася під відкритим небом, голодують, нишпорять по селлах.... Необхідно було виділити для них спецпоселення, наділивши необхідною нормою землі».²⁹ Навіть представник ДПУ, вражений важким становищем селянства, говорить про необхідність виділення землі для голодуючих селян в спецпоселеннях.

Вигнані зі своїх домівок за невиконання хлібозаготівель, приречені на неминучу смерть (паспортний режим не дозволяв кудись виїхати і спробувати десь вижити, та й охоронні загони ДПУ відразу повертали бездомних селян назад), тисячі селянських сімей бродили по своїй же землі в пошуках їжі, падали під чужими тинами, благаючи людей допомогти продуктами хоча б їхнім дітям. Але людомор жалості не мав, вмирали від голоду і діти.

Із спецповідомлення начальника Віноблвідділу ДПУ секретареві обкому КП(б)У від 8 березня 1933 р. "Цілком таємно В селлах Калинівського району продовжується фіксація голоду і на цьому ґрунті смертельні випадки. В селі Сазинки (Сальник)... 40 дітей опухлих від голоду, 2 дітей померли..³⁰

У більшості випадків діти вмирали вдома разом з усією родиною. Хоча часто батьки в останню мить життя самі відсилали дітей з дому в надії, що вони якось виживуть жебрацтвом. Гинули діти і останніми, не розуміючи, що з ними відбувається.

З листа учня 7 групи Свіргуна голові Сальницької сільської ради: «Кузьма Петрович! Тиждень, як помер від голоду батько. Мати лежить хвора й вся попухла на печі. Окрім мене залишилось ще 3-є дітей. Вони попухли. На мою долю випало бути Головою двору. Допоможіть чим можете. У нас сьогодні на вечерю не залишилось і буряків. Рятуйте маму, дітей. Ми вступимо в колгосп. І буду я так з мамою працювати, щоб забезпечити цих малих дітей хлібом. Не відмовте, Кузьма Петрович. Невже я 7 років вчився, щоб померти голодною смертю...».³¹

Найстрашніше у трагедії голодомору є те, що його можна було уникнути. Проте більшовицька держава систематично піднімала норми хлібозаготівель, а з початком насильницької колективізації розпочалась конфіскація не тільки хліба, а й усіх продуктів харчування. Ці злочини й та жорстокість, із якою партійні функціонери виконували накази політбюро на місцях, прирекли мільйони людей на смерть від голоду, який не можна назвати інакше як штучний.

Останні дослідження науковців - істориків, віднайдені і опубліковані нові архівні джерела дають повне право, без будь-якого сумніву, стверджувати, що терор по відношенню до українського селянства голодом, а фактично, неоголошена війна сталінського режиму селянству, в якій останнє не мало ніяких шансів на перемогу, є геноцидом!

Не змігши ні економічними, ні політичними важелями заставити селянство змінити свій світогляд та відмовитись від індивідуального господарства, яке вони вели з діда-прадіда, сталінщина таким жахливим методом перетворила волелюбних економічно незалежних селян-землевласників на покірливих наймитів в одержавлених колгоспах.

Отже, голодомор став результатом штурмових провальних планів насильницької колективізації сільського господарства. Колективізація і голод - це невід'ємні ланки одного більшовицького ланцюга на шиї українського народу. Ці жахливі процеси потрібно розглядати тільки в одному контексті нашої багатотрагедальної історії.

Наслідки голодомору жахливі. Крім очевидних людських втрат та величезного морального удару, голод позначився на українській ментальності (соціально-психологічний та духовний світогляд людини, схильність відчувати і сприймати світ). З'явилися почуття

страху, байдужості, недовіри, пасивності. Відірваність від землі окреслила духовну підкореність і рабську направленість. Голод на кілька поколінь паралізував національну свідомість українців.

Остаточо визначити кількість померлих під час голодомору 1932 - 1934 рр. важко. Це зумовлено такими причинами: неповний точний облік померлих від голоду, часто в графі про причини смерті запис відсутній або вказувалось - "невідомо"; становище з реєстрацією загсами демографічних подій стало значно заплутанішим з 1934 р., у зв'язку з покладанням відповідальності за народжуваність та смертність на НКВС СРСР (працівників районних відділів статистики стали звинувачувати у "ворожому" перебільшенні смертності та применшенні народжуваності, що призводило до фальсифікації реєстраційних даних); не всі сільські ради передали реєстраційні документи в районні РАГС (реєстрація актів громадянського стану) і вони були втрачені під час німецько - румунської окупації 1941 - 1944 рр.; деяка частина реєстраційних документів РАГС була втрачена під час їхньої евакуації на схід у 1941 р.; міграція населення, хоч і в незначній кількості, відбувалась і в цих роках; перепис населення пізніших років включав і сім'ї військових, кількість яких значно збільшилась у прикордонному Поділлі в другій половині 30-х рр.; невстановлена точна кількість переселенців з Росії після голодомору 1932 - 1934 рр.

Тому це важливе питання потребує подальшого широкого обговорення на високому науковому рівні.

Але і наявні архівні джерела дають змогу порівняти кількість населення районів Поділля на початок 1932 р. (створення Вінницької області) та другої половини 1934 р. (голодомор продовжувався і в цей час). За цей період вимерло (загальна смертність) від 781574 до 1127761 осіб (найменші та найбільші показники кількості померлих у цей час подолян). На жаль, і архівні джерела державного архіву Вінницької області мають суперечливий характер за ці роки.

Більш детально. Населення Вінницької області на час створення (71 район сьгоднішніх Вінницької, Хмельницької та Черкаської областей) становило у лютому 1932 р. 5272939 чоловік.³²

З прийняттям постанови ВУЦВК від 15 жовтня 1932 р. про відмежування від Вінницької області 7 районів (Бабанського, Монастирищенського, Оратівського, Плисківського, Погребищенського, Уманського, Хрестинівського до Київщини) у складі Вінницької області залишилось 64 райони.³³ У червні 1933 р. їх стаю 66, були відновлені Ситковецький і Шпиківський райони, вони виділилися, відповідно, з Немирівського та Брацлавського районів.³⁴

Населення Вінницької області після прийняття постанови від 15 жовтня 1932 р. зменшилось до 4726097 чоловік оскільки в 7 районах, які відійшли до Київщини, проживало 546842 чоловіки."⁵ (До речі, у вересні 1937 р. Монастирищенський, Оратівський, Плисківський та Погребищенський райони знов увійшли до складу Вінницької області)⁶

По суті, така ж кількість населення Вінницької області (4726,4) дається у довіднику з основних статистично-економічних показників господарства районів Вінницької області, який був виданий на початку 1933 р.³ (Після голодомору 30-х років правдиві статистичні дані про кількість населення в Україні не подавалися. Наприклад, у першому виданому після голоду довіднику в 1936р. кількість населення подана на 1.01.1933 р. і перевищує по Вінницькій області статистичні дані на 1.01.1932 р.).³⁸

За даними інформаційного сектора Вінницького обкому КП(б)У (друга половина 1934 р.), населення Вінницької області налічувало 3944523 чоловіки.³⁹ Різниця становить 781574 чоловіки.

Документи ж сектора "особливий" Вінницького обкому КП(б)У (липень 1934 р.) свідчать, що на Вінниччині у цей час проживало тільки 3598336 чоловік.⁴⁰ Різниця рже складає, в порівнянні з 1932 роком, 1127761 чоловік.

Ці людські втрати підтверджуються кількома архівними джерелами. Але є і документи, які дають інші показники померлих у ці роки, тому важливо віднайти нові архівні дані, порівняти їх з наявними, детально проаналізувати на науковому рівні, щоб остаточно, для об'єктивної історичної дійсності, встановити кількість жертв голодомору 1932 - 1934 рр. на Поділлі і в Україні.

Безцінне і дороге кожне людське життя! На сайтах же інтернету читаємо: число жертв голодомору в Україні у 1932 - 1933 рр. коливається в межах 3 - 6 млн. чоловік... (?)

Та тільки на Поділлі, вірогідніше всього, від голодомору загинуло не менше одного мільйона чоловік. Київська та Харківська області постраждали ще більше.⁴¹ Беручи до уваги, що в той час до складу України входили 7 областей і Молдавська АСРР, можна стверджувати, що жертвами голодомору в Україні стали не менше 6 мільйонів чоловік.

Дуже важко говорити про національну трагедію - голодомор 1932 - 1934 рр. в Україні, але потрібно. Для наступних поколінь незалежних українців потрібна історична правда, якою б гіркою вона не була.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (ДАВО).-Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.124. -Арк.7; 2. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.61. -Арк.85; 3. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.80. -Арк.Ю; 4. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.185. -Арк.2; 5. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.80. -Арк.81;82; 6. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.61. -Арк.53; 7. Гальчак С. "Білі плями" скорботи: Причини голодомору 1932 - 1933 та голоду 1946 - 1947 років на Поділлі. -Вінниця, 1999. -51с.; 8. ДАВО. -Ф. П-29. -Оп.1. -Спр.577. -Арк. 131-134; 9. ДАВО. -Ф. П-33. -Оп.1. -Спр.1012. -Арк.61;85; 10. ДАВО. -Ф. П-33. -Оп.1. -Спр.1013. -Арк.182; 11. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр. 183. -Арк.145; 12. ДАВО. -Ф. П-63. -Оп.1. -Спр.106. -Арк.90,91; 13. Васильєв В. Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 -березень 1930 р.р.). -Вінниця, 1977.- С.91; 14. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.8. -Арк.29-48; 15. ДАВО. -Ф. П-54. -Оп.1. -Спр.73. -Арк. 17; 16. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4.-Спр.Ю7. -Арк.14; 17. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.1. -Спр.11. -Арк.44; 18. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.61. -Арк.304; 19. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр. 177. -Арк.42; 20. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр. 16. -Арк.51; 21. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4.- Спр.183. -Арк. 131; 22. Шульга І.Г. Голод на Поділлі. -Вінниця, 1993. -С.43; 23. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр. 178. -Арк.26,27; 24. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр. 107. -Арк. 13; 25. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр.218. -Арк.117,118; 26. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр.183. -Арк.113; 27. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.62. -Арк.40; 28. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр. 168. -Арк.25; 29. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.П. -Арк.52-54; 30. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.74. -Арк.50; 31. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.80. -Арк.38; 32. ДАВО. -Ф. П-136 -Оп.4. -Спр.2. -Арк.1-4; 33.Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду за 1932 рік. -Харків, 1932. - N° 28. -С.6; 34.Збірник законів УРСР. -Харків, 1933. -№27. -С.336; 35. ДАВО. -Ф. П.-136. -Оп.4. -Спр.2. -Арк.3,4; 36. ДАВО. -Ф. Р-2700. -Оп.1. -Спр.34. -Арк.74; 37. Довідник з основних статистично-економічних показників господарства районів Вінницької області. -Харків, 1933. -С.8; 38. Райони УСРР. Статистичний довідник. (За редакцією Асаткіна О.М.). Т.1. - К., 1936. -С.322; 39. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.4. -Спр.448. -Арк.1-104; 40. ДАВО. -Ф. П-136. -Оп.3. -Спр.219. -Арк. 135; 41. Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і І. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932 - 1933 рр. (За ред. Васильєва В., Шаповала Ю.). -К., 2001. -С.192.

Ю.О. Ніколасць

ПІДГОТОВКА ПОПОВНЕННЯ ДО ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ВІЙНИ СРСР ТА НІМЕЧЧИНИ

Початок війни проти Німеччини прискорив процес проведення мобілізації Червоної Армії. Процес різкого нарощування чисельності особового складу Збройних Сил, що мав місце після початку війни у Європі, після вторгнення вермахту значно прискорився. Радянська військова доктрина передбачала формування багатомільйонної армії, необхідної для прискорення "світової революції*", яка мала принести світове панування. Вважалося, що нова світова війна вимагатиме участі масових армій, напруження всіх економічних сил і буде мати тотальний характер. Була розроблена тактика глибокого наступального бою. Її сутність полягала у одночасному застосуванні військ і техніки для атаки на всю глибину бойових